

stop een pisang in zijn bek,
kijk zijn magere flanken walmen!
Nou! Die zegent mijn vertrek!

Kort daarna contracteerde het *Soerabaiasch Handelsblad* hem voor kronieken en de nieuwe eigenaar van de *Java-Bode*, J.W. Berretty, nam hem in dienst als hoofd van het bureau van diens Algemene Nieuws- en Telegraaf Agentschap (Aneta) in Den Haag.

Salomonson streefde naar verzoening maar verzette zich, ironisch getoonzet en met argumenten gestaafd, tegen hen die intolerantie preekten. Hij respecteerde zijn medemens, ongeacht of die een Europeaan of een inlander was. Stokes rijmkroneken behoren niet tot de canon van de literatuur maar zijn, inspelend op de actualiteit, vluchtig van karakter. Ze kunnen vergeleken worden met de gedichten van de Dichter des Vaderlands anno nu Driek van Wissen. De critici Willem Walraven en E. du Perron schreven er waarderende woorden over. De laatste roemde Stokes vlotte pen die volgens hem niet onder deed voor die van P.A. Daum, en vond dat Salomonson in korte tijd de Indische samenleving beter had doorgond dan de Europeanen die er hun hele leven woonden. De schrijfsters Top Naef en Annie Salomons die hem van nabij hebben meegemaakt, kenden zijn voor de buitenwereld verborgen gehouden overgevoeligheid, hartelijkheid en kameraadschap.

Na zijn debuut in 1915 met *Valsch pathos* verscheen tot 1940 een uitgebreid oeuvre. Zijn Indische boeken doen niet onder voor zijn kronieken; ze zijn nauwlettende observaties: *Zoutwaterliefde* (1929), *Patria* (1931), *De reis zonder einde* (1936), *Luchtvakantie* (1938), *Wat men in Indië moet doen en laten* (1939) en *De razende berg* (1939).

Voor *Ik kijk de kat uit de klapperboom* bundelde Gerard Termorshuizen vijftig van de ruim duizend rijmkroneken uit de *Java-Bode*, *Soerabaiasch Handelsblad* en *Algemeen Handelsblad*, en schreef er een uitermate informatieve inleiding bij. Het is een kennismaking met een vergeeten chroniqueur en diens verfrissende blik op de Indische gemeenschap.

Adrienne Zuiderweg

Lut Missinne & Hans Vandevoorde (red.), *Gerard Walschap. Regionalist of Europeëër? (1922-1940)*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant, 2007. (Literatuur in veelvoud 17). – 194 pp. ISBN 978 90 441 2017 2. €19,90.

Een verteller die de roman vernieuwde zonder de band met de traditie te verbreken, een voorstander van een op de werkelijkheid en persoonlijkheid betrokken literatuur die het belang van literaire vormgevingsprincipes nooit uit het oog verloor, een katholiek die uiteindelijk niet kon leven binnen de bandbreedte van de geïnstitutionaliseerde geloofspraktijk, een criticus ook die een internationale oriëntatie bepleitte maar meende dat dit niet ten koste mocht gaan van de waardering voor de nationale en regionale identiteit van de kunstenaar: het oeuvre van de Vlaamse schrijver Gerard Walschap (1898-1989) is niet onder één noemer te vangen. De vraag in de ondertitel van de hier te bespreken bundel – *Regionalist of Europeëër?* – is dan ook allesbehalve retorisch. Zij raakt één van de belangrijkste spanningsvelden in Walschaps oeuvre en bij uitbreiding één van de grote thema's in de literaire cultuur van het interbellum.

Het is de criticus Walschap die belicht wordt in de acht bijdragen van deze bundel, meer in het bijzonder: Walschap als criticus van buitenlandse literatuur. Het zwaartepunt van Walschaps kritische activiteiten lag in de jaren tussen 1927 en 1938 toen hij in het mede door hem opgericht weekblad *Hooger leven* meer dan vijfhonderd beschouwingen schreef over literatuur, cultuur, film en theater en het buitenland nadrukkelijk in zijn aandacht betrof. Gedurende deze periode publiceerde Walschap negen romans, van *Ade-laïde* (1929) tot en met *Houtekiet* (1939). Deze romans – door Elke Brems indringend besproken in haar boek *Alles is leugen* uit 1999 – blijven in de bundel goeddeels buiten beschouwing. Nochtans zou een confrontatie van de romans met de door Walschap besproken buitenlandse literatuur nieuwe inzichten kunnen opleveren, zoals blijkt uit de bijdrage van bundelredacteur Hans Vandevoorde die enkele verteltechnische bijzonderheden in *Houtekiet* verheldert door deze te verbinden met de door Walschap besproken roman *Hoe het groeide* van de Noorse schrijver Knut Hamsun. Wat geldt voor de romans gaat ook op voor de kritieken: de daarin gepresenteerde visies zijn zelden consistent en eenduidig. Ook deze teksten behoeven interpretatie.

De bundel bestaat uit twee afdelingen. In de vier opstellen uit de eerste afdeling worden Walschaps kritische opvattingen besproken. Rajesh Heynicks

toont aan dat Walschaps opvattingen stevig verankerd lagen in de neothomistische filosofie die juist in de jaren na de Eerste Wereldoorlog door de Franse cultuurfilosoof Jacques Maritain, auteur van de kunsttheoretische verhandeling *Art et scolastique* (1919), met zoveel kracht werd gepresenteerd als ultramodern weermiddel tegen de uitwassen van de verworpen moderne cultuur waarin idealisme, orde en gemeenschapszin waren geofferd aan sceptisch individualisme en culturele nivellering. Het grote belang van de analyse van Heynicks is dat hij overtuigend aantoont dat de scholastische denkstijl van de jonge Walschap ook in de diepstructuur van het latere werk onderkend kan worden. Daarmee reikt Heynicks een relatief nieuw zoeklicht aan voor de exploratie van Walschaps oeuvre.

Dat de criticus Walschap aanvankelijk dicht bij huis bleef blijkt uit de bijdrage van Manu van der Aa: vrijwel alle auteurs die de beginnende criticus in *Het Vlaamse land* besprak kende hij persoonlijk. Dat veranderde in de tweede helft van de jaren twintig, aldus Elke Brems in haar artikel over Walschaps houding ten aanzien van het internationale modernisme. Op grond van zijn klassieke romanpoëtica, waarin het vertellen van een samenhangende geschiedenis voorop stond, kon Walschap de experimenten in het proza van auteurs als Döblin, Ehrenburg, Joyce, Musil en Mann niet waarderen. Wel wekten hun boeken zijn nieuwsgierigheid en was zijn houding tegenover hun werk minder afwijzend dan Brems soms doet voorkomen en – belangrijker – dan die van het merendeel van zijn recenserende tijd- en landgenoten. Dat Walschap sterk gebonden bleef aan Vlaanderen in zijn streven de Vlaamse literatuur op Europees peil te brengen door haar te confronteren met buitenlands werk, kan ook worden opgemerkt uit het artikel van Eveline Vanfraussen en Dirk de Geest, waarin een gedetailleerd beeld wordt gegeven van Walschaps reflectie op de eigentijdse streekliteratuur (Timmermans, Coolen) – een genre dat hij, anders dan nogal eens is beweerd, niet categorisch afwees.

Uit de eerste afdeling rijst het beeld op van Walschap als een criticus met een missie: de Vlaamse literatuur en lezer opstoten in de vaart der Europese letteren. Zijn verzet gold de ‘Vlaamse kapellekensgeest’ in de kritiek, het estheticisme als erfenis van de beweging van Tachtig (‘de vervloekte nederlandsche mooidoenerij’) en *Van Nu en Straks*. In het verlengde daarvan lag zijn afwijzing van de autonomistische vormpoetica’s. Wat dat laatste betreft voegde Walschap zich naar de dominante poetica’s in de jaren dertig met hun accent op levensbeschou-

wing, werkelijkheidsgebondenheid en persoonlijkheid. Dat zijn aansluiting bij *Forum* problematisch was, hing onlosmakelijk samen met zijn reserves ten aanzien van wat ook hij beschouwde als typische manco’s van de Nederlandse geestesgesteldheid: het cynische en vooral cerebrale karakter. Liever richtte hij de blik van zijn lezers op de Slavische en Scandinavische letteren.

Uit de vier opstellen uit het tweede luik van de bundel blijkt dat Walschaps belangstelling voor buitenlandse literatuur programmatisch gemotiveerd was. Wim Coudenys toont aan welke functie Dostojevski had als ijkpunt voor de romancriticus Walschap. Hans Vandevoorde taxeert diens belangstelling voor Scandinavische literatuur. Anders dan de meeste andere bijdragen in de bundel plaatst Vandevoorde Walschaps beschouwingen over deze literatuur in het ruime perspectief van de ideologisch bepaalde contemporaine visies op de literatuur uit het hoge Noorden. Vandevoorde analyseert de dominante topoi in Walschaps beeld van de Scandinavische literatuur en relateert zijn bevindingen zowel aan de receptie van deze literatuur in Vlaanderen sinds de late negentiende eeuw als aan Walschaps roman *Houtekiet*. Zodoende demonstreert Vandevoorde in zijn letterlijk voorbeeldige artikel dat onderzoek naar de receptie van buitenlandse literatuur gebaat is bij een samenspel van institutionele en interpretatieve benaderingen. Lut Missinne wijdt een interpretatief sterke beschouwing aan Walschaps houding ten aanzien van Duitse literatuur (vooral Emil Ludwig en Jakob Wassermann). De slotbijdrage van Cécile Vanderpelen-Diagre valt enigszins buiten de opzet van de bundel: zij bespreekt de reacties op Walschaps oeuvre in Franstalig België.

Volledigheid zullen de redacteurs van deze bundel niet hebben nagestreefd. Maar op twee opmerkelijke lacunes wil ik wijzen. Zo ontbreekt een beschouwing over Walschaps receptie van de eigentijdse Franse literatuur die in zijn kritieken zowel een positief als (vaker) een negatief referentiepunt was. Het ontbreken van een dergelijk opstel bevreemdt ook gezien de sterke oriëntatie op de Franse literatuur en cultuur in de Nederlandse en Vlaamse literatuurkritiek van deze periode, die veelal verbonden was met reflecties op en debatten over de prangende vraag naar de identiteit van de Nederlandse en Nederlandstalige cultuur: romaans of germaans. Over de vraag of de groot-Nederlander Walschap Nederland als een buitenland beschouwde is te twisten. In deze bundel wordt zijn visie op de literatuur uit Nederland enkel terloops aan de orde gesteld in de bijdragen van Elke Brems en Vanfraussen & De Geest.

De redacteurs hebben klaarblijkelijk niet gestreefd naar een gezamenlijke onderzoeksmethode en evenmin naar homogenisering van gebruikte termen. Zo valt op dat Walschap het modernisme zowel afviel (Brems) als erbij aansloot (Vanfraussen & De Geest), wat natuurlijk vooral komt door een onscherpe bepaling van het modernisme als literair-historisch concept. Dit ontbreken van een homogene visie is overigens allerminst een bezwaar voor de enigszins ingevoerde lezer. Dat verschillende door Walschap besproken buitenlandse auteurs (Dostojevski, Hamsun) in verschillende bijdragen opduiken en vanuit een iets ander perspectief worden belicht is minstens zo interessant. Een personenregister had de gebruiksvriendelijkheid van deze bundel dan ook aanzienlijk kunnen vergroten.

De hier besproken bundel doet verlangen naar een breed en systematisch opgezet onderzoek naar de presentie en receptie van buitenlandse literatuur in Vlaanderen en Nederland gedurende het interbellum, een periode immers van levendig literair grensverkeer. Walschap was bepaald niet de enige criticus die buitenlandse literatuur onder de aandacht bracht en daarbij programmatische doelen nastreefde. Voor een vergelijkend onderzoek naar de buitenlandreceptie in Vlaanderen levert *Gerard Walschap. Regionalist of Europeër* belangrijke bouwstenen aan.

Mathijs Sanders

Willem Frederik Hermans, *Volledige Werken 1. Romans*: Conserve. De tranen der acacia's, [ed. Jan Gielkens, Peter Kegel en Annemarie Kets]. Amsterdam: De Bezige Bij / Van Oorschot, 2005. – 788 pp. ISBN 90-2341-826-3.

Willem Frederik Hermans, *Volledige Werken 7. Verhalen en novellen*: Moedwil en misverstand. Paranoia. Een landingspoging op Newfoundland en andere verhalen, [ed. Jan Gielkens en Peter Kegel]. Amsterdam: De Bezige Bij / Van Oorschot, 2006. – 713 pp. ISBN 90-2341-982-0.

Wie het verzamelde werk van Willem Frederik Hermans wil uitgeven, moet geen liefhebber zijn van kleine, overzichtelijke karweitjes. De auteur bracht voor vrijwel elke herdruk van een zijner titels correcties aan, maar was daarbij soms onnauwkeurig en inconsequent, zeker in de spelling. Zo iets kan de editor tot wanhoop drijven. Toch zijn er inmiddels twee delen van de *Volledige Werken* verschenen, een deel (1) dat zijn eerste twee romans bevat (*Conserve* en *De tra-*

nen der acacia's) en een deel (7) met de eerste drie verhalenbundels: *Moedwil en misverstand*, *Paranoia*, en *Een landingspoging op Newfoundland en andere verhalen*. De *Volledige Werken* zijn geordend naar genre; daarbinnen wordt een chronologische presentatie aangehouden.

Het initiatief tot de editie van de *Volledige Werken*, een reeks die is begroot op 23 of 24 delen (afhankelijk van de hoeveelheid ongebundeld werk) en in het najaar van 2016 moet worden voltooid, is genomen door de Stichting Willem Frederik Hermans Instituut, 'geautoriseerd door de Erven Hermans', zoals voorin de hier besproken delen is vermeld. Het Huygens Instituut draagt de wetenschappelijke verantwoordelijkheid voor het project. De editeurs van de twee eerst uitgebrachte delen zijn: Jan Gielkens, Peter Kegel en Annemarie Kets-Vree. Grootmoedigheid (of een minder mooie eigenschap) kan laatstgenoemde, projectleider van beide delen, niet worden ontzegd, gelet op de harde kritiek waaraan Hermans haar editie van *Max Havelaar* onderwierp (zie *Malle Hugo*). De editeurs hebben de modernste technieken ingezet: de relevante drukken zijn verfilmd, gedigitaliseerd en vervolgens gecollationeerd met het programma 'Collate', dat Peter Robinson ontwikkelde voor zijn onderzoek naar de manuscripten van *Canterbury Tales*.

Behalve het literaire werk zullen de *Volledige Werken* een deel met 'Beeldend werk' (vermoedelijk foto's en collages) omvatten, een deel 'Werk van anderen' (de bloemlezing uit het werk van Focquenbroch en de vertalingen die Hermans maakte), drie of vier delen 'Ongebundeld werk' en een deel 'Overig werk'. In dit laatste deel zullen onder meer drie van de vier 'thrillers' worden opgenomen die Hermans kort na de oorlog schreef onder het pseudoniem Fjodor Klondyke. *De leproos van Molokai* ontbreekt, hoogstwaarschijnlijk omdat de editeurs dit verhaal beschouwen als een eerste versie van het gelijknamige verhaal in *Drie melodrama's*. Hermans handhaafde niet alleen de titel, maar bleef in zijn bewerking dichter bij het origineel dan in het geval van *De demon van ivoor*, dat voor deze verzamelbundel werd omgewerkt tot 'Hermans is hier geweest'. De handelwijze van de editeurs is consequent, wat minder geldt voor het wel opnemen in 'Overig werk' van het studieboek *Erosie* en het versmiden van andere vruchten van Hermans wetenschappelijke arbeid, zoals zijn inaugurele rede *Het zonale beginsel in de geografie*.

Aan het einde van elk deel ('Ten slotte') wordt in enkele bladzijden verantwoording afgelegd van de wijze waarop de *Volledige Werken* wor-